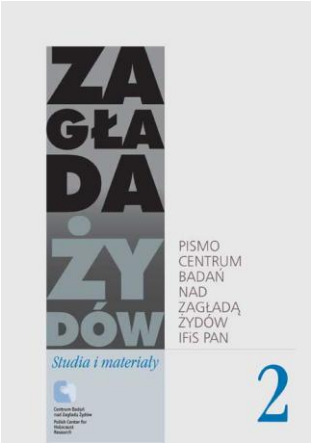

Zagłada Żydów. Studia i Materiały
Holocaust Studies and Materials

VOL. 2 (2006)

ISSN: 1895-247X
eISSN: 2657-3571
DOI: 10.32927
WWW: www.zagladazydow.pl

Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN
Polish Center for Holocaust Research

ENCYCLOPEDIA of Holocaust Literature. Volume 1-2

Tomasz Łysak
Uniwersytet Warszawski

redakcja@holocaustresearch.pl
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5476-4917

DOI: https://doi.org/10.32927/ZZSiM.208
Strony/Pages: 507-509

CC BY

OPEN ACCESS

Reference Guide to Holocaust Literature

[Przewodnik po literaturze Holokaustu]

Thomas Riggs (red.), wstęp James E. Young, St. James Press, Gale Group, Detroit 2002

Holocaust Literature. An Encyclopedia of Writers and Their Work

[Literatura Holokaustu. Encyklopedia pisarzy i ich dzieł]

Lillian E. Kremer (red.), tom I i II, Routledge, New York, London 2003

Relacja pomiędzy dziełem literackim a doświadczeniem Zagłady lub jego echami łączy elementy wyzwania i wymogu. Wyzwanie to konieczność wyboru pomiędzy formalną innowacją a tradycyjnymi sposobami wyrażania zaczerpniętymi czy to z kultury żydowskiej, czy z europejskich wzorców pisania o katastrofie lub nieszczęściu. Wymóg to konieczność dawania świadectwa oparty na religijnym nakazie pamięci albo świeckiej wierze w istotność pisania historii. Literatura o Zagładzie wymyka się prostym klasyfikacjom, gdyż w przypadku niektórych dzieł zawodzi kryterium tematyczne, przykładem z literatury polskiej może być powieść Piotra Szewca *Zagłada*, która dotyka tematu, nie mówiąc o nim wprost, cedując odpowiedzialność za jego rozpoznanie na czytelników.

Kodyfikacja pola literatury o Zagładzie nie jest zadaniem łatwym, zostało ono jednak podjęte w opublikowanych niedawno wydawnictwach encyklopedycznych *Reference Guide to Holocaust Literature* pod redakcją Thomasa Riggsa oraz *Holocaust Literature. An Encyclopedia of Writers and Their Work* pod redakcją Lillian L. Kremer. Stosowanie nazwy „encyklopedia" jest mylące w odniesieniu do wyżej wymienionych publikacji, trafniejsze wydaje się określenie „słownik biograficzny". Riggs, kierując się mało oczywistymi przesłankami, oddzielił część biograficzną od interpretacji dzieł ułożonych alfabetycznie według tytułu (przy haśle biograficznym znajdują się odnośniki do esejów interpretacyjnych). We wstępie James E. Young skrótowo szkicuje obraz literatury o Zagładzie, podkreślając rolę lokalnej kultury i języka, wpływających nie tylko na sposób pisania, lecz także na problemy definicyjne. Znacznie obszerniejsze wprowadzenie Kremer przedstawia ogólną panoramę piśmiennictwa (zarówno tekstów literackich, jak i krytycznego metadyskursu, który według badaczki odsyła do historiografii). Krytyczka cytuje słynne zdanie Elie Wiesela: „Powieść o Auschwitz nie jest powieścią albo nie jest o Auschwitz. Sama próba napisania takiej powieści jest bluźnierstwem [...][1]",

[1] Za A. Rosenfeld, *Podwójna śmierć. Rozważania o literaturze Holocaustu*, tłum. Barbara Krawcewicz, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2003, s. 28.

podkreślając jednak, iż sam pisarz złagodził stanowisko w tej sprawie. Ponadto, jak dowodził Lawrence Langer, krytycy literackich reprezentacji Zagłady powinni odejść od wykazywania niemożności powstawania tekstów literackich na rzecz analizy ich *modus operandi*. Panorama zarysowana przez Kremer obejmuje nowe sposoby pisania o temacie: literaturę drugiego pokolenia oraz metadyskurs inspirowany feminizmem (zasługi autorki na tym polu są nie do podważenia)[2]. Po ogólnym wstępie badaczka przechodzi do omówienia literatur poszczególnych krajów oraz napisanych w jidysz i po hebrajsku. Najsłabiej w tym zestawieniu wypada przedstawienie literatury polskiej (tylko cztery anglojęzyczne pozycje w bibliografii), problematyczne jest również określenie George'a Pereca mianem pisarza drugopokoleniowego, gdyż nie wiadomo, które znaczenie terminu zostaje zaktualizowane – Perec urodził się w 1938 roku. Najmocniejszą stroną wprowadzenia jest część poświęcona literaturze amerykańskiej, z końcowym wnioskiem, iż zarzuciła eksperymenty formalne wyróżniające twórczość europejską.

Przejdźmy do konstrukcji haseł – objętość dwutomowego dzieła pod redakcją Kremer pozwoliła na większy rozmach w wyborze autorów, omówienia tekstów są bardziej wnikliwe. Eseje uzupełnia bibliografia tekstów źródłowych oraz krytycznych. Uwagę zwraca dobór krytyków opracowujących hasła: Shoshana Felman, Sue Vice, Sara Horowitz itd. Wiele omówień to perełki interpretacyjne, np. hasła poświęcone Martinowi Amisowi, gdzie Sue Vice przedstawia szczególną pozycję *Time's Arrow* w twórczości autora *Forsy*, czy Jerzemu Andrzejewskiemu, w którym Monika Adamczyk-Garbowska przybliża anglojęzycznym czytelnikom zawiłości polskiego katolicyzmu oraz biograficzny kontekst powstania *Wielkiego Tygodnia*. Oprócz artystów w słowniku znaleźli się wpływowi myśliciele, autorzy tekstów dyskursywnych: Bruno Bettelheim (Paul Marcus naświetla kontrowersje wokół postaci psychoanalityka), Geoffrey Hartmann (Michael Rothberg przybliża zaangażowanie słynnego literaturoznawcy z Yale w analizę dzieł o Zagładzie), Emmanuel Levinas, Jean-François Lyotard czy Jean Paul Sartre. Wątpliwości budzi natomiast powierzenie napisania hasła o Tadeuszu Borowskim Danielowi R. Schwarzowi, który w nader skromnej bibliografii powołuje się wyłącznie na anglojęzyczne teksty krytyczne. Większość haseł o polskich autorach wyszła spod pióra Moniki Adamczyk-Garbowskiej i Katarzyny Zechetner. Te interesujące szkice tracą jednak na niezbyt starannej redakcji, w której giną znaki diakrytyczne, pojawiają się dziwaczne symbole czy znikają litery. Polscy autorzy to między innymi: Jerzy Andrzejewski, Tadeusz Borowski, Kazimierz Brandys, Marek Edelman, Jerzy Ficowski, Ida Fink, Michał Głowiński, Henryk Grynberg, Hanna Krall, Czesław Miłosz, Zofia Nałkowska, Sara Nomberg-Przytyk (ceniona w Stanach Zjednoczonych, a zupełnie nieznana w Polsce), Tadeusz Różewicz, Adolf Rudnicki, Marek Rymkiewicz, Andrzej Szczypiorski, Władysław Szlengel, Julian Tuwim, Bogdan Wojdowski i Stanisław Wygodzki. Zestaw haseł uzupełniono o następujące apendyksy: a) miejsce urodzenia i język ojczysty, b) język twórczości, c) gatunek literacki, d) toposy literackie, e) getta wzmiankowane w tekstach, f) obozy pracy, przejściowe i koncentracyjne, g) wydarzenia historyczne i h) postaci historyczne. Ponadto dodano słownik terminów oraz nieodzowny indeks.

---

[2] Por. L. E. Kremer, *Women's Holocaust Writing. Memory and Imagination*, University of Nebraska Press, Lincoln–Londyn 1999.

Wydawnictwo pod redakcją Riggsa naprawia jedno istotne przeoczenie, jeśli chodzi o polską literaturę, przypominając o Wisławie Szymborskiej. W części biograficznej znajdują się skrótowe interpretacje, co moim zdaniem podważa podział zaproponowany przez edytora. Tom uzupełniają listy lektur uwzględniające antologie, zbiory bibliograficzne, krytykę literacką oraz poradniki dla nauczycieli. W apendyksach umieszczono zestawienie chronologiczne, indeks narodowości oraz tytułów. Mimo iż pominięto polskie znaki, nie udało się uniknąć literówek.

Oba wydawnictwa są cennym przewodnikiem po rozległym polu literatury o Zagładzie, jednakże praca pod redakcją Kremer może się poszczycić nie tylko bardziej szczegółowymi wskazówkami, lecz także szerszym zestawem apendyksów ułatwiających szybkie sprawdzenie informacji. Słowniki te są pomocą w pracy badawczej, a niektóre hasła to niejednokrotnie jedyne teksty krytyczne o autorach, którzy dopiero niedawno zaznaczyli swoją obecność w świecie literackim (Kremer znacznie odważniej włączała nowych autorów, Riggs jest bardziej konserwatywny, najmłodszy pisarz w jego zbiorze urodził się w 1959 roku).

Zgromadzony materiał faktograficzny wyznacza kanon wiedzy w zakresie tego specyficznego obszaru literaturoznawstwa, jakim jest badanie tekstowych przedstawień eksterminacji. Wybór autorów nie ogranicza się do ocalałych, obejmuje również autorów posiłkujących się wyobraźnią w opisie wydarzeń historycznych oraz tych, których poznanie Zagłady zostało zapośredniczone przez doświadczenie rodzinne lub kulturowe.

Tomasz Łysak